

Мирослав Пешић
Милан Виденовић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

УДК 94(497.11)''1876/1878''
070.48(497.11 Лесковац)

СРПСКО-ТУРСКИ РАТОВИ У ЛЕСКОВАЧКОМ ЗБОРНИКУ¹

Апстракт: Током 60 година излажења Лесковачког зборника, у њему су обрађиване врло важне теме које се тичу локалне историје Лесковца и лесковачког краја, али и важне теме из националне историје. Српско-турски ратови, а нарочито Први српско-турски рат 1877-1878. године, свакако чине једну важну историјску етапу за лесковачки крај, који је у овом рату стекао своју слободу. Међутим, српско-турски ратови од великог су значаја и за националну историју, као један у низу догађаја који су обележили борбу српског народа за ослобођење и уједињење српског народа. Велики број радова у Лесковачком зборнику бави се овим питањем и предмет нашег интересовања јесте прикупљање и анализирање свих ових радова из Лесковачког зборника. Најважнији акценат смо ставили на радове који се баве ослобођењем, али важан сегмент чине и радови који се баве периодом уочи и након српско-турских ратова.

Кључне речи: Лесковачки зборник, српско-турски ратови, Лесковац, лесковачки крај, 1877-1878

Увод

Када говоримо о локалним часописима, ретко који се може похвалити континуитетом излажења од неколико деценија. На простору Јужне Србије Лесковачки зборник у издању Народног музеја у Лесковцу излази већ пуних шест деценија. Ово је од посебног значаја за локалну историју Лесковца и околине, али и за националну историју уопште. Током дугогодишњег излажења Лесковачког зборника, више пута су обрађиване теме које су значајне за историју Града Лесковца. Српско-турски ратови (1876-1878) представљају веома значајну тему, јер је након њих Лесковац ослобођен и припојен Кнежевини Србији. Дакле, посебно место у зборнику заузимају радови објављени за време обележавања годишњице ослобођења Лесковца. Циклус објављивања ових радова понавља се на сваких десет година, што значи да током шест деценија излажења зборника имамо чак

¹ Рад је резултат истраживања у оквиру пројекта *Историјско наслеђе Балканског полуострва кроз векове (од антике до савременог доба)*, (бр. 360/1-16-2-01) Департмана за историју Филозофског факултета у Нишу.

шест јубилеја и велики број радова који се баве историјом лесковачког краја уочи и након ослобођења од Турака. Поводом јубилеја од шест деценија покретања зборника учињен је напор да се на једном месту обједине сви радови, који се баве овом проблематиком. Важно је истаћи, да је несумњиво највећи допринос истраживању ове теме дао академик Владимир Стојанчевић.

Радови о ослобођењу Лесковца у Лесковачком зборнику

Већ у првом броју Лесковачког зборника у раду Станка Ђорђевића и Хранислава Ракића под називом *Печењевце пред ослобођење од Турака* обрађена је тема која се односи на лесковачки крај уочи ослобођења од Турака. Посебно место у раду заузима историја села Печењевца у близини Лесковца. После краћег увода у коме се спомиње долазак Турака у ове крајеве аутори у поднаслову *Однос турских господара до половине 19. века* дају преглед најважнијих догађаја који су се дешавали у овом крају. У поднаслову *Појава хајдука* дају се подаци о турским репресалијама које су довела до народног отпора који је прерастао у борбу против турске власти. Даље се у поднаслову *Нови турски зулуми* дају детаљна сведочанства савременика како је изгледало изабљивање хришћанског становништва од стране турске администрације. По свему судећи рад представља вредно сведочанство за историју лесковачког краја, јер нам даје сликовит приказ дешавања у околини Лесковца уочи ослобођења од турске власти.²

У тексту под називом *Лесковац као административно средиште у последњих 100 година турске власти* објављеним 1963. године академик Стојанчевић је детаљно представио турску политичку и административну управу. Лесковац у Турској познат као Лесковца налазио се после аустријско-турског рата 1788/91. године у Алаца-хисарском санцаку, пре овога чинио је посебан кадилук. Управо је овај рат према речима аутора допринео да Лесковац постане ново седиште санцака 1791. године. Међутим, убрзо долази до реформи султана Селима III и ова територијална јединица са седиштем у Лесковцу добија назив пашалук. Аутор наводи да је Лесковац у наредном периоду био важно упориште турске власти. У првим деценијама 19. века на челу лесковачког пашалука налазио се Шашит-паша, који је успео да се одржи на челу пашалука и након Првог и Другог српског устанка. Након његове смрти, кнез Милош Обреновић је успео да припоји Кнежевину Србији Крушевац, Ражањ, Параћин и Алексинац чиме се територија лесковачког пашалука свела на Лесковац са околином, Прокупљем и Куршумлијом. Стојанчевић даље наводи да су 30-те године 19. века обележили сукоби међу самим муслиманима. Након ових сукоба уследила је реформска акција у Турској и основане су нове административне јединице

² С. Ђорђевић, Х. Ракић, „Печењевце пред ослобођење од Турака“, *Лесковачки зборник* I, Лесковац 1961, 37-42.

ејалети, па је Лесковац припао у административном погледу нишком ејалету, у оквиру којег је представљао посебну казу. Наредни реформни период, како наводи аутор, десио се 60-их година 19. века, када Лесковац постаје део дунавског вилајета са седиштем у Рушчуку, а затим 1868. године и део косовског вилајета, где ће остати све до ослобођења. Важан детаљ у раду представљају подаци о демографских променама у лесковачком крају. У лесковачкој кази је 1873. године било 21.030 хришћана и 10.525 муслимана, док је сам град имао 13.445 становника. Последња промена била је више политичке него територијалне природе и десила се 1876. године, када је седиште косовског вилајета пребачено из Призрена у Приштину. Овај преглед административних промена на овом подручју даје нам јаснију слику о томе како је ослобођење одређених делова Србије утицало на мењање структуре административних и територијалних јединица којима је припадао Лесковац и какве су се унутрашњо-политичке промене дешавале у Османском царству, истовремено приказујући стање у лесковачком крају уочи ослобођења од Турака. Овим радом академик Владимир Стојанчевић направио је одличан увод за своје радове који су након тога уследили, а обрађивали су сличну тематику.³

У тексту под називом *Прилог проучавању школских прилика у лесковачком крају пред ослобођење 1878. године* Стојанчевић је обрадио једну врло важну тему из области просвете у лесковачком крају, дајући драгоцене податке о броју школа, о њиховој опремљености и функционалности. Анализом података дошао је до броја од 18 школа у лесковачком крају, од којих су само лесковачка и власотиначка школа ускладиле рад са наставним програмима Кнежевине Србије, док су преостале биле манастирског типа. У овом периоду школе су се издржавале од добровољних прилога и прихода месних цркава, а биле су смештене или у црквеним зградама или у приватним кућама, док су само лесковачка и власотиначка школа имале своје школске зграде. Уочи ослобођења Лесковца од Турака у свим сеоским школама било је свега 218 ученика, док је тај број у Лесковцу и Власотинцу премашивао 500.⁴

Слику лесковачког краја уочи ослобођења употпуњује В. Стојанчевић текстом *Место и улога Лесковчана и лесковачког краја у национално-ослободилачкој борби српског народа од Турака*. У уводном делу рада наводи да још Вук Караџић спомиње Лесковац као део Старе Србије. Лесковчани су 1805. године активно учествовали у борби против Турака током Првог српског устанка. Оно што је пратило учестале побуне и сукобе

³ В. Стојанчевић, „Лесковац као административно средиште у последњих 100 година турске власти“, *Лесковачки зборник III*, Лесковац 1963, 62-64.

⁴ В. Стојанчевић, Прилог проучавању школских прилика у лесковачком крају пред ослобођење 1878. године, *Лесковачки зборник V*, Лесковац 1965, 44-47.

у лесковачком крају је расељавање становништва, које је регрутовано за предстојеће ратне операције против Турака. Други српски устанак 1815. године, није обухватио лесковачки крај, али су избегли Лесковчани активно учествовали у борбама током Другог српског устанка. Након Гилханског хатишерифа 1839. године долази до немира у Турској и до што већег насиља над српским становништвом. Као одговор на ово насиље дошло је до Нишке буне 1841. године, која је обухватила и лесковачки крај. Устанак је био релативно брзо угушен и покренуо је нове репресалије над становништвом и нова исељавања. Занимљиво је да се 1847. године тежиште покрета за ослобођење пребацује у власотиначки крај, што се поклапа са Гарашаниновом акцијом. Стојанчевић доноси податак да су 1849. године Лесковчани и Власотинчани заједно са Нишлијама и околним крајевима могли дати 38.000 добровољаца у случају рата са Турцима. Султан је издао посебан ферман 1850. године по коме су Власотинчани сами сакупљали порез и водили парнице. Агитације за подизање устанка и национално ослобођење настављене су и после Кримског рата 1856. године. Колико је била снажна тежња српског народа у лесковачком крају за ослобођењем од турске власти говори чињеница да је одмах по избијању Другог српско-турског рата 1877. године организован општински ослободилачки одбор, који је организовао провизорну управу у Лесковцу.⁵

Од посебног значаја за разумевање прилика у Лесковцу и околини уочи избијања српско-турских ратова је чланак Владимира Стојанчевића под називом *Друштвено-економске и политичке прилике у лесковачком крају пред ослобођење од Турака 1877. године*. Аутор доноси информације о стању на терену непосредно пре ослобођења, тј. анализира друштвено-економске и политичке прилике у овом крају. Стојанчевић даје табеларни приказ са подацима колико је било читлучких, мешовитих и слободних села. Посебно место у раду заузима преглед ратних операција за време Другог српско-турског рата (1877-1878). Приликом писања рада коришћени су ратни дневници официра који су учествовали у борбама, што рад чини посебно квалитетним.⁶

Управо у јубиларној 90. години од ослобођења Лесковца приметно је више радова, који се баве ратним операцијама током 1877. године. У чланку под називом *Војне операције српске војске за ослобођење Лесковца од Турака 1877. године* аутора Николе П. Илића добијамо детаљније податке о Другом српско-турском рату. Након неуспеха у Првом српско-турском

⁵ В. Стојанчевић, „Место и улога Лесковчана и лесковачког краја у национално-ослободилачкој борби српског народа од Турака“, *Лесковачки зборник VII*, Лесковац 1967, 5-15.

⁶ В. Стојанчевић, „Друштвено-економске и политичке прилике у лесковачком крају пред ослобођење од Турака 1877. године“, *Лесковачки зборник XIX*, Лесковац 1979, 105-113.

рату, ситуација се променила, јер је Русија објавила рат Турској, након чега је и реорганизована српска војска поново ушла у рат. Илић наводи да је мобилисано 89.000 српских војника, који су били распоређени у шумадијски, моравски, тимочки, јаворски и дрински корпус. Турци су ангажовали 56.000 војника, што је било неупоредиво мање у односу на Први српско-турски рат.⁷ Овај чланак доноси детаљне информације о кретању српских трупа и њиховим стратешким маневрима у циљу заваривања непријатеља да ће Ниш бити директно нападнут, док је главни удар требало да иде југозападно, у правцу Топлице, и источно, у правцу Пирота. Даље се наводи да је српска војска у првом налету успешно ослободила Топлицу, Добрич, Белу Паланку и 16. децембра Пирот. На територији Бугарске српска војска је ослободила Трн, Сливницу, Радомир и Ћустендил и спојила се са турском војском. Након опсаде која је трајала 25 дана, у српске руке је пао и Ниш 28. децембра. 1877. године.⁸ Илић детаљно описује расположење муслиманског становништва у Лесковцу за време ратних операција. Аутор наводи да су муслимани у Лесковцу били веома узмиренени и да су се сваког дана у џамијама читале молитве. У тексту се даље наводи да је Моравски корпус, под командом Милојка Лешјанина, издвојио један посебан одред који је имао задатак да заузме добро брањен чечински мост како би се прекинула веза између Ниша и Лесковца, као и између Ниша–Дољеваца и Прокупља. Било је покушаја да се из Ниша заузму ови положаји како би се отворио пут за наступање у праву Лесковца, али су сви покушаји остали без резултата. Муслиманско становништво је у паници напустило Лесковац, бежећи у правцу Врања и Куманова, док су имућнији муслимани побегли у Скопље и Солун. Лесковац је једно време, како наводи Илић, био ничији град, јер су се Турци повукли, а српске јединице још нису ушле у град. Оваква ситуација је додатно узнемирила становништво у Лесковцу, јер је оправдано страховало од могућег напада турске војске из Ниша и Арнаута из правца Пусте реке. Посебно је занимљиво сведочанство учитеља Јосифа Костића о одбрани града коју су организовали виђенији Лесковчани.⁹ Лажне вести о надолазећој турској војсци узнемириле су локално становништво које је отпочело преговоре са Турцима који нису напустили Лесковац. У име Срба је преговарао Нешко Митровић, а Турке је представљао Мехмед Ефенди. Образоване су мештовите страже у Лесковцу, док су у околини постављене српске патроле. Посебна пажња је посвећена акцији локалног становништва на припремању терена српској војсци да што лакше ослободи Лесковац. До састанка са српским јединицама је дошло северно од Лесковца, код села

⁷ Н. П. Илић, „Војне операција српске војске за ослобођење Лесковца од Турака 1877. године“, *Лесковачки зборник* VII, Лесковац 1967, 19-24.

⁸ Исто, 19.

⁹ Н. П. Илић, нав. дело, 20-21.

Печењевца. Српска војска је коначно ушла у Лесковац 11. децембра 1877. године.¹⁰ У раду налазимо на веома занимљиве податке о сналажљивости Лесковчана који су намерно запалили ватру на Хисару како би Турци стекли уверење да су у Лесковац стигле српске јединице и да је бесмислено да помишљају на одбрану.¹¹

Врло важне податке о етничкој структури становништва налазимо у раду под називом *Етничке карактеристике лесковачког краја у време ослобођења од Турака 1877/78. године* аутора Видосаве Николић Стојанчевић. У раду се наводи да је у лесковачком крају било 11.694 кућа, од којих 10.369 српских и 1.322 арнаутских. У Лесковцу су укупно биле 1932 куће, од којих је 1785 припадало Србима, 32 Јеврејима и 815 Турцима. Може се закључити да је етничка структура становништва лесковачког краја уочи ослобођења била сложена али да је иселавање Турака у великој мери променило етничку структуру у корист православног становништва. За свако место у лесковачком крају аутор је навео табелу о етничкој структури становништва.¹² Иако се не бави приликама у лесковачком крају уочи ослобођења од Турака, вредан помена је Стојанчевићев рад под насловом *Прохор Пчињски у време другог српско-турског рата и ослобођења 1877. године*. У раду се прате војне операције након ослобођења Врања, а посебан акценат је стављен на одлуку да се прво упадне у косовско Поморавље како би се опколила турска војска из Приштине. Аутор наводи да је примирје склопљено кад је српска војска стигла до Грачанице и да су након тога ратне операције морале престати. Управо је овај правац наступања према тврдњама аутора онемогућио Србе да заузму Куманово, иако је град био евакуисан, а српске јединице су била код Табановца. Аутор наводи да је на подручју између Куманова и Криве Паланке избио велики устанак тамошњег становништва, који су Турци тек након неколико месеци успели да угуше. Када је реч о ослобођењу шире околине Врања, посебно се истиче да је одмах након Врања ослобођен Бујановац, а када је главнина војске кренула на Косово, мање јединице су ослободиле Прешево и на истоку и југоистоку стигле до манастира Прохор Пчињски. Занимљиво је, како наводи аутор, да се српска војска све до Берлинског конгреса није повлачила са ове територије, користећи рејон Прохора Пчињског да помогне устаницима у Македонији. Посебну пажњу заслужују информације о формирању првих јединица на територији Пчиње. Важан прилог за проучавање стања

¹⁰ Исто, 22-23.

¹¹ Исто, 24.

¹² В. Н. Стојанчевић, „Етничке карактеристике лесковачког краја у време ослобођења од Турака 1877/78. године“, *Лесковачки зборник* VII, Лесковац 1967, 25-37.

у Пчињи представљају и сведочанства савременика која су искоришћена у овом раду.¹³

Важан прилог проучавању српско-турских ратова представља чланак под називом *Локални покрети за ослобођење и локални устанци у Нишком санџаку за време српско-турског рата 1877–1878. године*, Владимира Стојанчевића. Аутор наводи да се ослобођење јужних крајева не може посматрати независно од локалних покрета, који су у великој мери помогли српској војсци да што лакше ослободи ове крајеве од Турака. Стојанчевић даје преглед свих локалних покрета који су важан прилог проучавању српско-турских ратова.¹⁴ Рад под називом *Добровољци и народни устанци у другом српско-турском рату 1877/1878. године* Владимира Стојанчевића обрађује ратне операције у којима је учествовало локално становништво организовано у Добровољачки корпус који је на почетку Другог српско-турског рата бројао око 1500 војника. У тексту је дат списак погинулих бораца, као и тачна места на којима су погинули. Народни устаници, односно *усташе*, како су се називали, потицали су из крајева где су се одвијале ратне операције. Они су имали задатак да наоружавају народ и организују устанак како би олакшали продирање српске војске.¹⁵ У раду под називом *Југоисточна Србија у време ослобођења 1877/78. године*, Владимир Стојанчевић наводи да је у новоослобођеним крајевима, организованим у четири округа, у време ослобођења било 1.112 насељених места са око 300.000 становника. Одмах по ослобођењу је укинут спахијско-читлучки систем са свим институцијама турске власти. Аутор детаљно описује одређене етапе рата са Турцима, проблеме које је наметао рат, као и дипломатску игру великих сила око ових територија. Од седам докумената које прилаже Стојанчевић, три се односе на ратне операције српске војске, док остали говоре о великим напорима становника врањског и пиротског краја да се уједине са српским народом из Кнежевине Србије. Документи дају јасну слику о националном опредељењу становника новоослобођених крајева.¹⁶

Нешто више информација о привременим органима власти налазимо у раду *Привремена организација власти у новоослобођеним крајевима Србије 1878. године*, аутора Слободанке Стојичић. Први органи власти

¹³ В. Стојанчевић, „Локални покрети за ослобођење и локални устанци у Нишком санџаку за време српско-турског рата 1877–1878. године“, *Лесковачки зборник* XIX, Лесковац 1979, 115-122.

¹⁴ В. Стојанчевић, „Локални покрети за ослобођење и локални устанци у Нишком санџаку за време српско-турског рата 1877–1878. године“, *Лесковачки зборник* IX, Лесковац 1969, 171-182.

¹⁵ В. Стојанчевић, „Добровољци и народни устанци у Другом српско-турском рату 1877/78. године“, *Лесковачки зборник* XVII, Лесковац 1977, 93-106.

¹⁶ В. Стојанчевић, „Југоисточна Србија у време ослобођења 1877/78. године“, *Лесковачки зборник* XV, Лесковац 1975, 71-78.

успостављени су за време трајања ратних операција, док је коначну организацију власти успоставио Закон о подели присаједињеног земљишта на округе и срезове. Аутор наводи детаљан преглед структуре територијалне организације новоослобођених крајева са списком чиновника, који су били распоређени на одређене дужности у оквиру нових територијалних јединица.¹⁷

Информације о стању у лесковачком крају након ослобођења од Турака можемо наћи у раду Видосаве Стојанчевић под насловом *Лесковац и лесковачки крај у првим годинама после ослобођења од Турака (1878–1885. године)*. Аутор анализира етно-демографске, социо-економске и културне особености овог простора након ослобођења. У поднаслову *Насеља и становништво лесковачког краја 1878-1885. године* наведен је детаљан преглед насељених места са укупним бројем становника. Видосава Стојанчевић упоређује број становника лесковачког краја из 1879. и 1885. године и долази до закључка да се за само неколико година значајно увећао број становника српске националности. У поднаслову *Етничка структура и миграциона кретања у лесковачком крају у првим годинама по ослобођењу од Турака* аутор доноси информације о саставу становништва, наводећи да се у овом периоду бројно стање турског становништва знатно смањило. Даље су у раду прати развој привредне делатности од ослобођења до 1885. године.¹⁸

Веома занимљив рад Радоша Требјешанина под називом *Лесковац после ослобођења 1877. године* приказује стање у Лесковцу након српско-турских ратова. Аутор даје информације о новом административном уређењу ове области, правећи паралелу између српске и турске административне поделе. У раду је дат детаљан преглед динамике оснивања нових органа власти.¹⁹

Посебно квалитетан рад нешто новијег датума Бориславе Лилић, под називом *Ослобођење Лесковца у Другом српско-турском рату 1877/78. године у списима савременика*, доноси нове детаље о ослобођењу Лесковца на основу којих се стиче јаснија слика о животу људи овог краја након ослобођења од турске власти.²⁰ Исти аутор у раду *Други српско-турски рат 1877/78. године и ослобођење Врања и околине у списима савременика* наводи веома драгоцене податке о ратним операцијама у Другом српско-

¹⁷ В. Стојанчевић, „Привремена организација власти у новоослобођеним крајевима Србије 1878. године“, *Лесковачки зборник* XV, Лесковац 1975, 79-107.

¹⁸ В. Стојанчевић, „Лесковац и лесковачки крај у првим годинама после ослобођења од Турака (1878-1885. године)“, *Лесковачки зборник* XVIII, Лесковац 1978, 129-201.

¹⁹ Р. Требјешанин, „Лесковац после ослобођења 1877. године“, *Лесковачки зборник* XVIII, Лесковац 1978, 279.

²⁰ Б. Лилић, *Ослобођење Лесковца у Другом српско-турском рату 1877/78. године у списима савременика*, *Лесковачки зборник* LVIII, Лесковац 2008, 93-100.

турском рату 1877/78. године.²¹ Ове радове додатно употпуњује чланак Станише Војиновића под насловом *Казивања савременика о ослобођењу Лесковца, Власотинца и околине 1877-1878. године*, у којем се на основу казивања савременика обрађују догађаји везани за Власотинце и околину.²²

Анализирајући ове радове, приметили смо да не постоји посебан рад који се бави проблематиком Првог српско-турског рата, него се у оквиру појединих радова фрагментарно спомињу најважнији догађаји који се односе на овај рат. Када је реч о приликама у југоисточној Србији пре ослобођења од турске власти, постоји довољан број радова на основу којих се стиче јаснија слика о догађајима коју су довели до ослобођења пиротског, лесковачког, нишког и врањског округа. Очигледно је да су се поједини аутори бавили конкретним ратним операцијама у Другом српско-турском рату, које су на крају довеле до стицања државне независности на Берлинском конгресу 1878. године. Један број радова бави се приликама у новоослобођеним крајевима непосредно након ослобођења од Турака. Велики број чланака, у којима се обрађује Други српско-турски рат и ослобођење југоисточне Србије од турске власти свакако је доказ великог значаја Лесковачког зборника за изучавање како локалне тако и националне историје уопште.

Закључак

Од свог настанка, Лесковачки зборник је заузео важно место у изучавању прошлости Лесковца и лесковачког краја. Иако локални часопис он је, правилном уређивачком политиком, проширио свој утицај и може се слободно рећи да је данас један од најзначајнијих часописа на југу Србије. У Лесковачком зборнику објављивани су радови из различитих области и периода, па се на тај начин још више увећава његов значај, јер није хронолошки ограничен само на једну историјску епоху. Врло је важно јавности представити један преглед радова који су се бавили тематиком ослобођења Лесковца у Другом српско-турском рату и подсетити јавност на овај врло важан догађај за локалну историју Лесковца и околине, али и важан догађај из националне историје 19. века. Овај преглед може послужити другим истраживачима, али и широј јавности да се упозна са радовима и ауторима који су се бавили ослобођењем јужних крајева Србије у Српско-турским ратовима 1876-1878. године.

²¹ Б. Лилић, Други српско-турски рат 1877/78. године и ослобођење Врања и околине у списима савременика, *Лесковачки зборник XLVIX*, Лесковац 2009, 45-54.

²² С. Војиновић, „Казивања савременика о ослобођењу Лесковца, Власотинца и околине 1877-1878. године“, *Лесковачки зборник L*, Лесковац 2010, 455-461.

Литература:

Б. Лилић, “Ослобођење Лесковца у Другом српско-турском рату 1877/78. године у списима савременика”, *Лесковачки зборник* LVIII, Лесковац 2008, 93-100.

Б. Лилић, “Други српско-турски рат 1877/78. године и ослобођење Враћа и околине у списима савременика”, *Лесковачки зборник* XLVIX, Лесковац 2009, 45-54.

В. Н. Стојанчевић, “Етничке карактеристике лесковачког краја у време ослобођења од Турака 1877/78. године”, *Лесковачки зборник* VII, Лесковац 1967, 25-37.

В. Стојанчевић, “Добровољци и народни устанци у другом српско-турском рату 1877/78. године”, *Лесковачки зборник* XVII, Лесковац 1977, 93-106.

В. Стојанчевић, “Друштвено-економске и политичке прилике у лесковачком крају пред ослобођење од Турака 1877. године”, *Лесковачки зборник* XIX, Лесковац 1979, 105-113.

В. Стојанчевић, “Југоисточна Србија у време ослобођења 1877/78. године”, *Лесковачки зборник* XV, Лесковац 1975, 71-78.

В. Стојанчевић, “Лесковац као административно средиште у последњих 100 година турске власти”, *Лесковачки зборник* III, Лесковац 1963, 62-64.

В. Стојанчевић, “Лесковац и лесковачки крај у првим годинама после ослобођења од Турака (1878-1885. године)”, *Лесковачки зборник* XVIII, Лесковац 1978, 129-201.

В. Стојанчевић, “Локални покрети за ослобођење и локални устанци у Нишком санџаку за време српско-турског рата 1877 – 1878. године”, *Лесковачки зборник* XIX, Лесковац 1979, 115-122.

В. Стојанчевић, “Локални покрети за ослобођење и локални устанци у Нишком санџаку за време српско-турског рата 1877 – 1878. године”, *Лесковачки зборник* IX, Лесковац 1969, 171-182.

В. Стојанчевић, “Место и улога Лесковчана и лесковачког краја у национално-ослободилачкој борби српског народа од Турака, *Лесковачки зборник* VII, Лесковац 1967, 5-15.”

В. Стојанчевић, “Привремена организација власти у новоослобођеним крајевима Србије 1878. године”, *Лесковачки зборник* XV, Лесковац 1975, 79-107.

В. Стојанчевић, “Прилог проучавању школских прилика у лесковачком крају пред ослобођење 1878. године”, *Лесковачки зборник* V, Лесковац 1965, 44-47.

Н. П. Илић, “Војне операција српске војске за ослобођење Лесковца од Турака 1877. године”, *Лесковачки зборник* VII, Лесковац 1967, 19-24.

Р. Требјешанин, “Лесковац после ослобођења 1877. године”, *Лесковачки зборник* XVIII, Лесковац 1978, 279-280.

С. Војиновић, “Казивања савременика о ослобођењу Лесковца, Власотинца и околине 1877-1878. године”, *Лесковачки зборник* L, Лесковац 2010, 455-461.

С. Ђорђевић, Х. Ракић, “Печењевце пред ослобођење од Турака”, *Лесковачки зборник* I, Лесковац 1961, 37-42.

Summary

Milan Videnović, Miroslav Pešić SERBIAN-TURKISH WARS IN LESKOVAČKI ZBORNIK

During the 60 years of publishing Leskovački zbornik, there were many important ishues of Leskovac and Leskovac sorroundings, that were published in Leskovački zbornik. Serbo-Turkish Wars, and especuallу Frist Serbo-Turkish War 1877-1878. are important point for Leskovac, which was liberated in these wars. Serbo-Turkish Wars are also of great importance for national history in long lasting fight for freedom and liberation of Serbs. Many numbers of articles in Leskovači zbornik are writing about these questions, and our agenda is to gather, and analyse all these articles in Leskovački zbornik. Most important attention we placed on liberation process, but also on time before and after the process.